

Yksinkertaisempi tietokoneäänestys

ARTO TENGVALL

Johdanto

Politiikka-lehden numerossa 1/91 Hannu Nurmi ja Arto Salomaa esittelivät kehittämänsä matemaattiseen kryptografiaan perustuvan äänestysmenetelmän. Sen käyttö mahdollistaisi turvatun äänestys-salaisuuden siinäkin tapauksessa, että tietokone-verkon avulla annettaisiin äänestäjälle mahdollisuus milloin tahansa perua antamansa ääni ja käyttää sitä uudelleen, mikä puolestaan avaisi tien *jatkuvan äänioikeuden* toteuttamiseen.

On ilahduttavaa huomata, että kehittämäni ja toistaiseksi lähinnä Äänivalta ry:n esiintuoma jatkuvan äänioikeuden ajatus on päässyt Suomen Akatemiankin rahoittamaksi tutkimuskohteeksi. Nurmen ja Salomaan esittämä kryptografinen malli on eräänlainen päänavaaja. Teknisesti heidän esittämänsä ratkaisu on varsin tyydyttävä, mutta eräs epäkäytännöllinen piirre siihen sisältyy: keskivertokansalainen ei välttämättä ymmärrä kyseisen menetelmän toimintaa, eikä ehkä osaisi sitä edes käyttää. Tämä on käytännössä ylitsepääsemätön este järjestelmän toteuttamiselle.

Esitän seuraavaksi erään menetelmän, joka täyttää oleelliset Nurmen ja Salomaan esittämät kriteerit ja lisäksi joitakin käytännöllisyyteen liittyviä ehtoja. Eräs näistä on se, että järjestelmän toimintaa voi ymmärtää ja sitä voi käyttää pelkältä peruskoulupohjalta.

Järjestelmän tarkoitus

Kansalaisten äänestyssalaisuuden tulee säilyä (mutta sen, kuinka edustajat käyttävät heille uskottuja ääniä, tulee tietenkin olla julkista) ja kai-

kenlaisen vilpin olla mahdotonta — nämä vaatimukset on minkä tahansa äänestysmenetelmän täytettävä. Lisäksi asetamme vaatimuksen jatkuvasta äänioikeudesta. Jatkuva äänioikeus pitää sisällään

a) *ajantasaisen vaalijärjestelmän*, jossa kansalainen voi milloin tahansa ottaa antamansa äänen pois edustajaltaan ja antaa sen toiselle edustajalle. Tällaisen menettelyn mahdollistaa *kannattaja-kohtainen edustustapa*, jossa kukin kansanedustaja tai kunnanvaltuutettu äänestää yhtä monella äänellä kuin on kansalaisia, jotka ovat äänensä hänelle antaneet, jolloin myös vaalisuhteellisuus toteutuu yhden äänestäjän tarkkuudella.

b) kansalaisten omakohtaisen osallistumisen päätöksentekoon. Tämä voidaan toteuttaa joko kansanaänestyksenä tai — huomattavasti käytännöllisemmin — *täydentävänä äänestyksenä*. Täydentävä äänestys toimitetaan siten, että edustajien äänestettyä kansalaisella on tietty määräaika, jonka kuluessa hän voi korjata mieleisekseen sen tavan, jolla edustaja hänen ääntään kyseisessä asiassa käytti, eli perua edustajansa kautta antamansa äänen ja äänestää sillä itse. Äänestäjän valittavissa ovat samat vaihtoehdot kuin edustajillakin. — Näin siis henkilökohtaisesti tarvitsee äänestää vain sellaista kansalaisten, jotka ovat asiasta eri mieltä kuin edustajansa.

Järjestelmän helppotajuisuus ja helppokäyttöisyys ovat puolestaan väistämättömiä toiminnallisia kriteereitä. Sellaiseksi voidaan lukea myös taloudellisuus — edes demokratiasta emme liene valmiita maksamaan rajattomasti.

Äänestyssalaisuuden toteutuminen ei välttämättä edellytä sitä, ettei itse äänestyksessä käytettä-

vä tietokonejärjestelmä rekisteröi tietoa siitä, miten kukin on äänestänyt (kuten Nurmi ja Salomaa näyttävät tulkinneen). Riittää, kun tämä tieto ei ole sieltä kenenkään ihmisen saatavissa. Haluamme salata tämän toisilta ihmisiltä, emme sähköisiltä muistipiireiltä emmekä paperilapuilta.

Äänestysverkon tekninen rakenne

Tässä tarkoitettu äänestysverkko on ns. suljettu verkko, jonka keskustietokoneeseen saa yhteyden ainoastaan äänestyspääteistä sekä verkon ohjelmointiasemista ja kirjoitusasemista. Näiden lisäksi verkkoon on kytketty vain tulostusyksiköt. Muualta ei järjestelmään saa minkäänlaista kontaktia. — Järjestelmän kustannukset olisivat paljon pienemmät kuin nykyisin käytössä olevalla pankki-automaattien verkostolla.

Toiminta perustuu äänestyspääteisiin, joita on sijoitettu virastoihin, posteihin ym. keskeisille paikoille. Jokaisella äänioikeutetulla on henkilökohtainen *äänestyskortti*, jolle hän sitä ensi kerran käyttäessään asettaa mieleisensä salasanan/tunnusluvun, jota hän voi myös muuttaa halutessaan. Pääte toimii ainoastaan järjestelmän tunnistaman äänestyskortin ja sitä vastaavan tunnusluvun yhdistelmällä. (Tämä on äänestäjälle huomattavasti helpompaa kuin vaativat kryptografiset menetelmät.)

Äänestäminen suoritetaan tekemällä valintoja näyttörüutuun ilmaantuvien tekstilaatikkojen, valikkojen, välillä. Tässä teknisii vaihtoehtoja ovat kosketusnäyttö (kosketaan haluttua laatikkoa sormella suoraan ruudusta), ns. hiiren, valokynän tai pallo-ohjaimen käyttö sekä nuolinäppäimet — miten asia sitten halutaankin järjestää. Kirjoitusnäppäimistöä ei tarvita.

Ohjelmointiasemia käytetään järjestelmää toimintakuntoon saatettaessa sekä ohjelmointiin tehtävien muutosten yhteydessä; jälkimmäisiin tarvitaan muutama tunti kerran vuodessa, parissa. Muulloin asemat voivat olla lukittuja, vartioituja sekä hälytyslaittein mm. suoraan Yleisradion lähteyksiin kytkettyjä.

Kirjoitusasemia käytetään keskusyksikön tiedostojen pitämiseen ajan tasalla. Järjestelmään syötetään vaaleissa tarjolla olevat ryhmät ehdokkaineen sekä asiakysymyksiä koskevat äänestykset vastausvaihtoehtoineen ja äänestyspäivineen. Sieltä poistetaan kuolleet sekä pois muuttaneet ja lisätään uudet äänioikeutetut sekä heidän magneettikorttinsa koodi eli korttiin sisältyvä magneettitunnus, josta järjestelmä identifioi äänestäjän.

Tulosyksiköt sijaitsevat eduskunnan istuntosalissa, kunnanvaltuustoissa sekä väestörekisteritoimistoissa. Järjestelmä on ohjelmoitu siten, että se tulostaa eduskunnassa valtiolliset äänestystulokset ja kussakin kunnassa kunnalliset äänestystulokset. Järjestelmään syötetyt äänioikeutettuja koskevat muutokset tulostuvat väestörekisteritoimistossa sekä eduskunnassa ja asiaankuuluvassa kunnanvaltuustossa. Järjestelmän ohjelmakäskyt estävät muiden tietojen (esim. kuka äänesti ja miten?) tulostumisen.

Tietojen syöttö, tulostus ja käsittely

Jokaiselle äänioikeutetulle varataan keskusyksikön muistissa eräänlainen elektroninen »loker», joka sisältää useampia »lomakkeita». Pysyviä lomakkeita on kaksi: yksi eduskuntavaalia ja toinen kunnallisvaalia varten. Lisäksi on väliaikaiset lokerot käynnissä olevaa — valtiollista tai kotikuntaa koskevaa — täydentävää äänestystä (tai kansanäänestystä) varten. Kansalaisen suorittama äänestys tallentuu kyseistä asiaa koskevaan lomakkeeseen hänen lokerossaan.

Myöskin valtiota ja jokaista kuntaa varten on oma lokeronsa. Siten esimerkiksi kunnallinen kansanäänestys tai täydentävä äänestys järjestyy syötämällä kirjoitusasemista kunnan lokeroon lomake, joka sisältää äänestyskysymyksen ja sen vastausvaihtoehdot. Järjestelmä löytää lokerotunnuksen perusteella kaikki äänioikeutetut kyseisessä kunnassa ja kopioi näiden lokeroon tämän lomakkeen. Äänestysajan päätyttyä järjestelmä tulostaa äänestystuloksen asianmukaisissa tulostusyksiköissä ja tuhoaa äänestyslomakkeet. Ei kuitenkaan edustajainvaalien lomakkeita, sillä ajantasainen vaalijärjestelmä edellyttää niiden säilyttämistä.

Kansalaisen kuitattua viranomaisilta äänestyskortin syötetään hänen henkikirjoitustietonsa järjestelmään yhdessä kortin koordinaattorin kanssa. Tällöin keskusmuistiin syntyy uusi lokero häntä varten. Henkikirjoitustietojen avulla voidaan järjestelmästä poistaa kuolleet henkilöt, mikä tuhoaa myös heidän lokeronsa kaikkine lomakkeineen. Vastaavasti hoidetaan henkilön muutto kunnasta toiseen, kansalaisuuden menetykset jne. Näin äännet, joiden antajat ovat kuolleet tai muuten menettäneet äänioikeutensa, mitätöityvät heti muutoksen tultua henkikirjoitusvirastossa kirjatuksi. — Tähän Nurmen ja Saloman malli ei kykene.

Jos äänestäjä kadottaa korttinsa, tai se menee epäkuuntoon, voi hän kuitata viranomaisilta uuden. Tällöin järjestelmään syötetään asianomaisen hen-

kilötiedot ja hänen uuden äänestyskorttinsa koodinumero, minkä jälkeen järjestelmä ei enää hyväksy hänen entistä korttiaan. Kansalainen syöttää äänestyspääteelle uuden korttinsa ja entisen korttinsa salasanan ja saa näin yhteyden entiseen lokeroonsa.

Jos salasana unohtuu, äänestäjä tilaa äänestysverkon henkilöstöltä lokeron »avauksen» eli salasanan poistamisen. Tämän jälkeen hän saa yhteyden lokeroonsa ilman salasanaa, eli hänen tarvitsee vain syöttää korttinsa äänestyspääteeseen.

Mikäli joku hukkaa äänestyskorttinsa ja vielä unohtaa salasananakin, tilaa hän koko lokeron suojaamisen (vrt. kuolemantapaus). Samalla hän kuittaa uuden kortin ja saa siten uuden lokeron käyttöönsä. Menetelmä ei siis rankaise äänestäjää tunaroinnista. Nurmen ja Salomaan mallissa suuren alkuluvun unohtaminen merkitsee jatkuvaa äänioikeuden menetystä, ts. jo annettua ääntä ei voisi enää perua.

Avainhenkilöstön valvonta

Äänestysverkko on rakennettu siten, ettei sitä voi ohjelmoida muualta kuin ohjelmointiasemilta käsin. Lukittuun asemaan pääsemiseksi tarvitaan kaksi kuudesta erilaisesta eri luottamushenkilölle (yksi kullekin) uskotusta magneetikortista — ja kutakin korttia vastaava salasana (jonka kortin haltija asentaa samalla kun se kytketään lukitusjärjestelmään). Lisäksi järjestelmä vastaanottaa ohjelmakäskyt vain, mikäli ne annetaan täsmälleen samoina kummastakin eri paikoissa sijaitsevasta ohjelmointiasemasta.

Ohjelmointi näytetään suorassa TV-lähetyksessä, ja jokainen ohjelmakäsky tulostuu välittömästi kaikilta tulostusasemilta. Ohjelmointikieli on julkaistu opaskirjana, ja sitä voi opiskella esim. kou-

luissa. Jokainen uusi ohjelmalistaus julkistetaan tiedotusvälineissä viikkoja etukäteen. Näin jokainen, joka ymmärtää kyseisen ohjelmointikielen, voi tarkistaa, että ohjelmamuutos on asiallinen.

Kirjoitusasemat on suojattu vastaavasti kuin ohjelmointiasematkin. Kumpaankin samaa tehtävää eri tiloissa suorittavaan kirjoituspääteeseen on syötettävä täsmälleen identtinen teksti, jotta järjestelmä ottaisi sen vastaan. Muuten se antaa virheilmoituksen. Asiaan kuuluva tulostusyksikkö tulostaa välittömästi kaiken kirjoitetun.

Yhteenveto

Äänestysverkon henkilöstöllä ei ole käytettävissä minkäänlaista kanavaa äänestystulosten salaiseen manipulointiin tai äänestyssalaisuuden murtaamiseen. Vaikka keskustietokoneen muistissa onkin tieto siitä, miten kukakin on äänestänyt, ei kenelläkään ole keinoa salaisesti tutustua näihin tietoihin. Tarvittavat ohjelmointimuutokset joutuisi tekemään julkisesti. Tähänkin tarvitaan mm. ohjelmointiasemien korttiavaimet ja niiden salasanat. Näin ollen ovat sekä äänestyksen rehellisyys että äänestyssalaisuuden säilyminen selvästi paremmassa turvassa kuin konsanaan nykyisin.

Tietokoneäänestystä pelätään monilla tahoilla siksi, että epäillä sen olevan osalle kansalaisista liian vaikeaa. Käyttöliittymä on syytä tehdä niin yksinkertaiseksi, että pelkkä lukutaito riittää. Äänestäjä kommunikoi päätteen kanssa ainoastaan osoittamalla näyttöruudusta kulloinkin valitseman vaihtoehdon. Näytöllä on kaiken aikaa senhetkiseen tilanteeseen liittyvä opastusteksti. Jokainen, joka osaa nostaa pankkikortilla rahaa seteliautomaatista, osaa siis jo käyttää tällaista äänestysautomaattia.

MONIPUOLUEHALLITUKSEN TEORIA JA KÄYTÄNTÖ

Michael Laver ja Norman Schofield (1991): *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*. Oxford University Press, Oxford, 315 s.

Michael Laver ja Norman Schofield edustavat varsin erilaisia kirjoittajatyyppejä: edellinen käyttää mielellään täysin ei-teknistä esitystapaa, kun taas jälkimmäinen näyttää viihtyvän parhaiten abstraktin matemaattisen argumentoinnin maailmoissa. Laver pyrkii selvästi viestinsä ymmärrettävyyteen Schofieldin korostaessa täsmällisyyttä. Laverin esimerkit ovat useimmiten käytännön poliittisesta elämästä, jota Schofieldin useimmat työt vain hyvin epäsuorasti sivuavat.

Multiparty Government -teoksessa Laverin lähestymistapa ja esitystyyli ovat vallitsevina. Tästä tietysti seuraa, että kirja on hyvin laajan lukijakunnan saavutettavissa. Toisaalta varjopuolena on, että eräiden keskeistenkin käsitteiden määrittely on etsittävä kirjan lähteistä (esimerkkinä voisi mainita »puolueiden efektiivisen lukumäärän«). Kohtuuden nimessä pitää kiirehtiä lisäämään, että useimpien käsitteiden kohdalla tätä ongelmaa ei synny.

Kirjan nimi kertoo, että kyse on hallituskoalitioiden muodostumisesta eurooppalaisissa poliittisissa järjestelmissä. Ennen kaikkea teos on katsaus kehitelyihin koalitioteorioihin. Se ei kuitenkaan ole puhtaasti teoreettinen esitys, vaan tarjoaa runsaasti empiiristä aineistoa teorioiden arviointiin. Lukijalle esitellään hallituksen muodostamisen koko prosessi Euroopan monipuoluejärjestelmissä. Samalla arvioidaan aiempia koalitioteorioita prosessin teoreettisen haltuunoton suhteen.

Ensimmäiseksi esitellään hallituksenmuodostamispelin pelaajat. Tuskin kukaan yllättyy lukiessaan, että pelaajina toimivat poliittiset puolueet. Utta on kuitenkin se, että tätä ei pelkästään oleteta, vaan kirjoittajat ovat laatineet laajan liitteen, jossa he eri maiden erityisolosuhteisiin viitaten argumentoivat sen puolesta, että pelaajina tosiaan ovat puolueet. Tämän jälkeen lukija perehtyy siihen, mistä koalitiopelissä pelataan, ts. mitkä ovat panokset. Kirjoittajat keskustelevat etupäässä kahdenlaisista teorioista: sellaisista, jotka katsovat panoksina olevan hallituspaikat, ja teorioista, joiden voitot liittyvät hallituspolitiikkaan.

Erillinen luku omistetaan voittamisen käsitteelle. Kirjoittajat toteavat, ettei lainsäädäntöelimen enemmistön saavuttamiseen liity mitään erityistä magiikkaa. On järjestelmiä, joissa vähemmistöhallitukset ovat pikemmin sääntö kuin poikkeus. Toisaalta enemmistörajan ylittäviä hallituksia syntyy myös varsin usein. Siten monien teoreetikkojen keskittyminen pienimpiin enemmistökoalitiioihin näyttää huonosti perustellulta.

Luvussa »Who Gets In?« Laver ja Schofield käsittelevät koalitiopelin todellisia lopputuloksia eli sitä, mitkä puolueet lopulta hallituksen muodostavat. Kirjoittajat esittelevät eräitä spatiaalisen äänestysteorian tuloksia välttämättäkin yhteydessä formaalista esitystapaa.

Hallitusten kestoa käsitellään erillisessä luvussa. Empiiriseen aineistoon tukeutuen kirjoittajat päätyvät toteamaan, että koalitioiden piirteet, esim. minimaalinen voittokoalitio ja vähemmistökoalitio, jättävät selittämättä huomattavan osan hallitusten kestosta. Niinpä onkin tarkasteltava muita selittäjiä, kuten esimerkiksi hallitusneuvottelujen ympäristöä ja muodostettavien hallitusten keskeisiä tehtäviä.

Mistä koalitiopelin voitot sitten muodostuvat? Tätä kysymystä käsitellään kirjassa melko lyhyesti keskittyen kahdentyyppisiin voittoihin: hallituspaikkoihin ja hallituspolitiikkaan.

Hallituskoalitioiden tutkimus on verraten kumulatiivinen tutkimusalue politiologiassa. Niiden vuosikymmenien aikana, jolloin koalitioiden muodostumisesta on erillisenä kohteena tutkittu, on kehittyä monenlaisia teoreettisia konstruktioita. Useimpien sisältönä on melko suoraviivainen ennuste siitä, minkälaisia koalitioita syntyy. Mutta kun seuraa koalitionmuodostuksen prosessin kulkua monipuoluejärjestelmien käytännössä, tuntuu suorastaan mahdottomalta ajatella, että mikään yksittäinen periaate (esim. minimaalisen voittokoalition periaate) pystyisi tarkalleen ennustamaan, mitä koalitioita syntyy. Teoreettiset periaatteet eivät ole kovin kaukana siitä kielenkäytöstä ja argumentointityylistä, jota politiikan toimijat käyttävät. Siten jos teorialt olisivat ennustemielessä oikeita, miksi poliitikot viettäisivät unettomia öitä neuvottelukabineteissaan sen sijaan että päätyisivät suoraan teorian ennustamaan koalition? Varmaankaan selitys ei ole siinä, että teorialt ovat liian abstrakteja käytännön politiikoille.

Varhaisimmat koalitioteorialt jättivät hyvin vähän tilaa poliittisille toimijoille. Koalitioiden nähtiin muodostuvan jonkinlaisen situationaalisen determinismin tuloksena. Myöhemmät teorialt ovat kylläkin olleet huomattavasti kompleksioimpia. Yleisenä strategiana on yleensä ollut se, että endogenisoidaan yhä enemmän tekijöitä, joita aiemmin on pidetty eksogeenisina. Laverin ja Schofieldin kirja on hyvä esimerkki tästä kehityksestä. Jostakin syystä kirjoittajat eivät ole keskittyneet sopimusjoukkoihin tai vastaaviin ratkaisukäsitteisiin, vaikka he ovat muissa yhteyksissä julkaisseet mielenkiintoisia töitä sopimusjoukkotyyppisten ratkaisukäsitteiden soveltuvuudesta koalitionmuodostukseen.

Laverin ja Schofieldin teos on tärkeä lisä koalitionmuodostus- ja monipuoluehallituskirjallisuuteen. Molemmat kirjoittajat ovat työskennelleet alalla jo kauan. Tämä näkyy siinä näennäisen helppossa tavassa, jolla he pureutuvat mutkikkaiden teoreettisten argumenttien ytimeen. He näyttävät myös valppaasti tarkkaileen monipuoluejärjestelmien poliittista käytäntöä. Siten tätä kirjaa voi suositella ensimmäiseksi teokseksi alasta kiinnostuneelle. Se on myös tärkeä lähdealan tutkijoille. Samalla se on varsin tyhjentävä katsaus siihen, mitä monipuoluehallitusten ja koalitionmuodostuksen alalla on saavutettu.

HANNU NURMI

GORBATSHOV JA HÄNEN UUDISTUSPOLIITIIKKANSA

Richard Sakwa (1990): *Gorbachev and His Reforms 1985—1990*. Philip Allan, New York, 459 s.

Tämä kirja ei nimestään huolimatta ole mikään Gorbatshev-elämäkerta, mutta kirjoittaja perustelee kirjansa nimen valintaa sillä, että Neuvostoliiton poliittisessa struktuurissa johtajien vaihdos on traditionaalisti merkinnyt mahdollisuutta myös politiikan muuttamiseen. Itse asiassa tämä on vanha venäläinen perinne: merkitsivähän Pietari Suuren ja Aleksanteri II:n valtaannousut tunnetusti suuria muutoksia Venäjällä. Niinpä myös *perestroika* on liittynyt erottamattomasti Gorbatshev nimeen, vaikka on selvää, että sen mukaista uutta ajattelua oivat edustaneet monet poliitikot ja politiikan tutkijat. Jälkimmäisistä ehkä näkyvin on ollut Fjodor Burlatski.

Sakwan teoksen aloittaa luku, jossa lyhyesti tarkastellaan Neuvostoliiton johdon tilaa Gorbatshev noudessa maaliskuussa 1985 NKP:n pääsihteeriksi. Usein on luultu, että Gorbatshev alkoi puhua uudistusten välttämättömyydestä vasta noustuaan pääsihteeriksi. Kuitenkin jo joulukuussa 1984 Gorbatshev käytti käsitettä glasnost puhuessaan NKP:n ideologisille työntekijöille. Hän tuomitsi »konservatismiin, välinpitämättömyyden ja pysähtyneisyyden» ja vaati »syvällisiä muutoksia taloudessa ja koko sosiaalisten suhteiden järjestelmässä», jotta talous voitaisiin saattaa »laadullisesti uudelle tieteellis-tekniselle sekä organisatoriselle tasolle».

Sakwa arvioi, että vuodesta 1987 lähtien oli selvää, että Gorbatshev ei tulisi olemaan autoritaarinen reformaattori Juri Andropovin mallin mukaan. Tämä arvio on selvästi liioiteltu. Gorbatshev on itse asiassa hyvinkin autoritaarinen hallitsija, mitä kuvaa siirtyminen presidenttivaltaiseen hallintoon, jossa presidentillä on hyvin suuret valtaoikeudet. Esimerkiksi edesmennyt akateemikko Andrei Saharov varoitti vaarasta, jota vallan keskittyminen yhdelle yksilölle — olkoopa tämä kuinka »valistunut» tahansa — merkitsee.

Sakwan mukaan Gorbatshev uudistuspolitiikkaa voidaan verrata Aleksanteri II:n toimeenpanemiin uudistuksiin. Samalla lailla kuin Aleksanteri lakkautti maaorjuuden 1861, myös Gorbatshev pyrki eräänlaisen maaorjuuden lopettamiseen, nimittäin uudistamaan »administratiivis-käskeyttäistä sosialismin mallia». Kuitenkin Venäjän historiassa ovat vuorotelleet despotismiin, reformipolitiikan ja stagnaation vaiheet. Reformipolitiikan aikana entiset tyrannit on tuomittu ja heidän uhrinsa on rehabilitoitu. Mutta reformien aikaa on seurannut stagnaatio, korruptio ja byrokraattinen inertia. Neuvostoliittolaiset kommentaattorit ovatkin itsensä *Pravdan* palstoilla syyskuussa 1988 ihmetelleet, kuinka paljon helpompaa on luoda käskeyttäisyyden järjestelmä kuin purkaa se.

Kuitenkin Gorbatshev uudistukset ovat tuoneet mukanaan seikkoja, jotka ovat todennäköisesti vaikeasti peru-

tettavissa. Glasnost teki kansalle tunnetuksi asioita, jotka siltä aikaisemmin oli salattu. Demokraattinen keskustelu on ollut rajoituksineenkin sellaista, että on vaikea palata pelon ilmapiiriin sävyttämään monoliittiseen tiedonvälitykseen, joskaan se ei ole mitenkään mahdotonta, kuten Kiinan tapahtumat osoittavat. Tärkeitä ovat olleet myös uudistukset oikeuslaitoksessa. Pidettiin Neuvostoliitossa pitkään oikeusvaltiota »porvarillisenä», ja sen sijaan valitsi eräänlainen legaalinen nihilismi. Venäläinen oikeusoppinut A.G. Goghbark kirjoitti jo vuonna 1924, että »jokainen tietoinen työläinen tietää, että uskonto on kansan oopiumi. Mutta harvoin kukaan oivaltaa, että laki on vieläkin myrkyllisempi ja vaarallisempi oopiumi samalle kansalle». — Uskontojen kaikinpuolinen elpyminen on sekin aivan ilmeisesti tullut jäädäkseen.

Myös kansanedustuslaitoksen rooli on ratkaisevasti muuttunut seremoniallisesta reaalisesti poliittiseksi voimaksi. On tosin totta, että nykyinen kansanedustajain kongressi on valittu länsimaisittain katsottuna epädemokraattisella tavalla. Siitä huolimatta korkein neuvosto on jo ennen epäonnistunutta vallankaappausta osoittanut itsensä syyttään jopa Gorbatsheviin nähden, joka ei tammikuussa 1991 saanut läpi asetusta, joka olisi itse asiassa merkinnyt lehdistöensuuria.

Gorbatshev politiikkaa on vastustettu monesta eri lähtökohdasta. Sakwa erottaa näitä eri lähtökohtia kaikkiaan viisi. Ensimmäiseksi kategoriaksi hän nimeää aivan tavalliset neuvostokansalaiset, joiden elämä on vaikeutunut Gorbatshev aikana. Hänen valtakautensa alun alkoholin vastainen kampanja oli epäpopulaari ja johti tunnetusti salapoltoon; sokeri hävisi kaupoista. Kaivosmiesten lakot ovat yksi esimerkki vallitsevasta tyytymättömyydestä, joka tosin ei välttämättä kohdistu Gorbatshev henkilöön, vaan järjestelmän kyvyttömyyteen toimittaa ihmisille elämän perustarvikkeita. Ja toisaalta kansan protesti on kyllä kohdistunut suoraan Gorbatsheviin ja neuvostojohtoonkin, kuten nähtiin spontaanissa mielenosoituksessa vappuna 1990 Punaisella torilla.

Toisena ryhmänä Sakwa erottaa konservatiivit, jotka vastustavat nimenomaan markkinatalouteen tähtäviä uudistuksia ideologisista syistä. Konservatiivit hän jakaa kolmeen alaryhmään, »vanhavasemmistolaisiin», kuten Jegor Ligatshov, jotka pelkäävät taloudellisten uudistusten murentavan sosialismin perusteita. Ligatshovhan on nyt joutunut väistymään, mutta huomattavaa on, että monien intellektuellien piirissä on kaipua ideologisesti monoliittiseen yhteiskuntaan ja Stalinin osittaiseen rehabilitointiin. Tunnetuin näistä intellektuelleista on Nina Andrejeva, jonka kuuluisa *Sovetskaja Rossiassa* 13. 3. 1988 julkaistu kirjoitus on ilmestynyt suomeksikin. (*Lanka palaa. Poimintoja neuvostolehdistöstä vuosilta 1987 ja 1988*. SN-kirjat 1988.) Toista konservatiivien ryhmää Sakwa kutsuu »konservatiiviseksi populisteiksi», ja sellaisesta esimerkkinä hän näkee Leningradin puoluejohtajan Boris Gidaspovin, jonka mukaan Neuvostoliitossa on paljon demokratiaa ja *glasnostia*, mutta ei järjestystä eikä organisaatiota. Populismina Sakwa pitää Gidaspovissa sitä, että hän yrittää yhdistää työväenluokan traditionalismin ja nationalismiin. Kolmatta

Sakwan konservatismiksi nimeämää varianttia, »uusvasemistolaisuutta» jää ihmettelemään. Hän nimittäin tarkoittaa sillä mm. Boris Kagarlitskyn edustamia sosialisteja ja sanookin konservatismiin tässä yhteydessä tarkoittavan sitä, että »uusvasemmistolaiset» vastustavat liiallista »markettisoinnista» ja kannattavat sen sijaan itsehallinnollista sosialismia. Läntisessä terminologiassa Kagarlitskyä ja kumppaneita voitaisiin lähinnä luonnehtia sosiaalidemokraateiksi.

Kolmantena Gorbatshovin politiikan vastustajana Sakwa näkee »byrokraatit». Ei ole täysin selvää, mikä erottaa heidät konservatiiveista. Argumenttinsa tueksi Sakwa lainaa Gorbatshovin hyökkäystä Gosplania vastaan vuodelta 1986. Gorbatshov sanoi tällöin, että »Gosplanille ei ole mitään auktoriteetteja, ei pääsihteereitä, ei keskuskomiteoita. He tekevät mitä tahtovat». Selvää tietysti on, että Gorbatshovin aikomuksena ei ole hävittää byrokraatiaa, vaan saada se toimimaan tehokkaammin ja ehkä vähentää sen erioikeuksia.

Neljäntenä haasteena perestroikan »uudelle demokratiolle» Sakwa näkee radikaalin populismin, jota edustaa ennen muuta Boris Jeltsin. Gorbatshovin ja Jeltsinin väliset jännitteet ovat hyvin tunnettuja. Sakwan arvio Jeltsinistä on se, että ollessaan Moskovon puoluejohtajana Jeltsin osoittautui taitamattomaksi asioiden hoitajaksi, mutta on Venäjän presidenttinä tässä suhteessa merkittävällä tavalla kypsytynyt.

Viidentenä »uhkana» Gorbatshoville Sakwa näkee demokraattisen haasteen, joka tulee yhtä hyvin puolueen sisältä kuin sen ulkopuoleltakin. Tämä demokraattinen rintama on kuitenkin hyvin hajanainen, eikä se ole pystynyt varsinaisesti organisoimaan joukkoliikennettä. Yksittäisiä protesteja tietysti on lukuisia. Niistä tunnetuimpiin kuuluu Juri Afanasev, joka keväällä 1990 julisti, että »väkivaltaan ja joukkomittaiseen terroriin perustuvan järjestelmän» on luonut Lenin ja että koko neuvostokommunismin historia vuodesta 1917 saakka on ollut tuhoisaa erehdystä. Afanasev luopui tämän jälkeen näyttävästi NKP:n jäsenyydestä.

Gorbatshovin politiikan perimmäisenä pyrkimyksenä Sakwa näkee Neuvostoliiton modernisoimisen, ja hän haluaa tässä suhteessa vetää rajan Jean Baudrillardin ja muiden edustamaan »postmodernismiin». Sellaiset iskusanat kuin »uudistus», »muutos», »elpyminen» ja »edistys» kuuluvat moderniteettiin eikä postmoderniteettiin. Neuvostoliitto on Gorbatshovin kaudella Sakwan mukaan omaksunut »poliittisen filosofian ja yksilön modernin konseptin» ja näin sen moderniteetin, jota Ranskan vallankumous julisti. Tämä filosofointi jää jotenkin irralliseksi muusta varsin deskriptiivisistä tekstistä.

Pitäisin Sakwan kirjan parhaana puolena sen perin pohjaisuutta. Kirjassa on omat lukunsa paitsi tapahtuneista poliittisista uudistuksista myös itsenäisistä poliittisista liikkeistä, kansallisuuskysymyksestä, taloudesta ja ulkopolitiikasta. Teos sopii valtio-opin kurssikirjaksi, mutta puituutensa ja perin pohjaisuutensa vuoksi lähinnä syventäviin opintoihin.

JUKKA PAASTELA

PARLAMENTEN I NORDEN — STABILITET ELLER FÖRÄNDRING?

Erik Damgaard (red. 1990): *Parlamentarisk förändring i Norden*. Universitetsforlaget, Oslo, 206 s.

Krister Ståhlberg (red. 1990): *Parlamenten i Norden*. Åbo Akademi, Institutet för jämförande nordisk politik och förvaltning, 145 s.

I officiella sammanhang framhålls ofta hur naturligt och önskvärt det är att nordiska jämförelser företas inom politologins olika delområden. Även i internationella sammanhang brukar de nordiska länderna nämnas som idealiska objekt för jämförande studier. Mot denna bakgrund är det förvånande hur pass få nordiskt komparativa undersökningar som de facto företagits under decenniernas lopp. Det här gäller i synnerhet undersökningar som även inkluderar Finland — det ofta avvikande, men desto intressantare, »fallet» i en nordiskt jämförande kontext. På detta område finns det utrymme för en avsevärd effektivisering från statsvetarnas sida.

Två ifjol utkomna böcker utgör i detta avseende ett steg i rätt riktning. Dessa böcker i sig förmår givetvis inte fylla den stora lucka som enligt vår mening föreligger ifråga om bristen på nordiskt jämförande undersökningar. De visar likväl vilka fördelar, men också problem, som är karakteristiska för dylika undersökningar. Den största fördelen ligger, kort sagt, däri att analysen får ett större djup än i icke jämförande studier. Problemen sammanhänger vanligen med svårigheter att få fram så heltäckande och jämförbara uppgifter att en systematisk upplagd komparation kan företas. Ambitionsnivån i att försöka övervinna dylika problem avgör vanligen den konkreta utformningen av komparationen. De två i detta sammanhang aktuella böckerna representerar båda en vanlig, och mindre ambitiös, variant av komparation. Denna variant innebär att de enskilda länderna först beskrivs och analyseras i tur och ordning utgående från en gemensam frågeställning varefter en sammanfattande och jämförande analys avslutningsvis företas. Det direkt jämförande elementet blir därmed självfallet mera begränsat än i en uppläggnings där länderna jämförs parallellt och genomgående.

Det gemensamma temat för båda böckerna är parlamenten i Norden. Den av Damgaard redigerade boken analyserar de parlamentariska systemens utveckling i Danmark, Norge, Sverige och Finland under de senaste decennierna. Man försöker beskriva likheter och olikheter, förklara gemensamma drag och variationer samt antyda möjliga konsekvenser av konstaterade förändringar för den parlamentariska demokratin. Det bakomliggande syftet är att pröva tesen om »the decline of parliaments». I ljuset av de förändringar man noterar försöker man mao bedöma huruvida de nordiska folkförsamlingarnas makt och inflytande har minskat eller inte under de senaste decennierna.

En bedömning av eventuella förändringar i parlamentens maktställning är självfallet inte möjlig utan att beakta externa faktorer som påverkar folkrepresentationens ställning. I boken analyseras därför, helt berättigat, även förändringar ifråga om partisystemets struktur, regeringsbildning och regeringsammansättningar. Däremot uppmärksammas inte eventuella maktförskjutningar mellan de högsta politiska organen å ena sidan och framförallt intresseorganisationerna å den andra sidan. Detta är i och för sig förståeligt, allt kan inte analyseras inom samma pärmar. Det oaktat begränsas emellertid verklighetsunderlaget för bedömningar av förändringar i parlamentens maktställning i och med att de korporative organisationernas roll i det politiska beslutsfattandet inte beaktas.

Huvudintresset i boken fokuseras på relationerna mellan regering och riksdag, eller rättare sagt till relationerna mellan regering och opposition. Verksamhetsförutsättningarna för både regering och opposition påverkas i sista hand av de egenskaper som kännetecknar partisystemet i respektive land. Antalet, typ och storleken av partier representerade i parlamentet påverkar i högsta grad regeringens och därmed även oppositionens sammansättning. Då regeringsmakten innehas av en svag och instabil minoritetsregering är oppositionens ställning sannolikt förhållandevis stark och vice versa. Regering och riksdag utgör mao varandras spegelbilder.

De empiriska observationerna i boken visar på intressanta förskjutningar i detta avseende under efterkrigstiden; förskjutningar i vilka Finland än en gång framstår som det avvikande fallet. I Danmark, Norge och Sverige har den allmänna tendensen varit ett ökande inslag av minoritetsparlamentarism; i Finland däremot har utvecklingen varit exakt den motsatta. Sedan 70-talet har Danmark helt dominerats av minoritetsregeringar. Norge kännetecknas huvudsakligen av minoritetsregeringar sedan början av 60-talet. Efter flera decennier av enbart majoritetsregeringar har även Sverige sedan 70-talet haft betydande inslag av minoritetsparlamentarism. I Finland däremot har det betydande inslaget av minoritetsregeringar under 50-talet stegvis och konsekvent övergått till en allt starkare dominans av majoritetsregeringar.

Denna utveckling antyder att förändringar i partisystemen ägt rum. En central förändring, med undantag för Finland, är den successiva tillbakagången för de socialdemokratiska partierna. För Finlands del ökar konstitutionella beslutsregler behovet av majoritetsregeringar. Dessa regler har visserligen varit inskrivna i konstitutionen allt sedan självständighetstidens början, men deras praktiska betydelse har ökat sedan slutet av 60-talet. Denna omständighet har för sin del bidragit till att regeringskoalitioner över den politiska mittlinjen varit regel snarare än undantag under de senaste decennierna. I de övriga nordiska länderna har det inte funnits vare sig ett konstitutionellt behov eller en politisk tradition att bilda regering över blockgränsen.

I alla fyra länder noteras en ökad aktivitet i parlamentet. Tex antalet motioner och spörsmål har ökat. En intressant fråga är hur denna interna aktivitetsökning skall dels

tolkas, dels bedömas i relation till parlamentens maktställning. I den aktuella boken ses aktivitetsökningen som en följd av ökad konkurrens mellan partierna vilket har ökat partiernas behov av att profilera sig inför väljarna även på den parlamentariska arenan. Slutsatsen förefaller rimlig. Men har denna utveckling även inneburit att parlamentens inflytande i det politiska systemet har ökat, speciellt i förhållande till regeringen? Författarna till boken besvarar frågan jakande. De menar att den ökade aktiviteten inneburit att främst oppositionspartiernas inflytande ökat i förhållande till regeringen. Finland uppfattas igen som undantaget som bekräftar regeln; här bedöms utvecklingen ha varit den motsatta, dvs att oppositionspartiernas påverkningsmöjligheter snarare har minskat.

Enligt vår mening sätter emellertid författarna väl onyanserat likhetstecken mellan aktivitet och inflytande. Ökad aktivitet behöver nödvändigtvis inte alls innebära ökat inflytande. Såvida ett empiriskt samband överhuvudtaget föreligger kan detta tom vara negativt; en ökad aktivitet kan vara uttryck för att parlamentens inflytande *de facto* minskat! En bedömning av ett eventuellt ökat inflytande förutsätter att vi har kännedom om vad denna ökade aktivitet resulterat i. Vi borde kunna påvisa att en större andel av de olikartade initiativen faktiskt påverkar beslutsfattandet i större utsträckning än tidigare. *Godkänns* tex en större andel av de väckta motionerna, eller *godkänns* ändringar i regeringens propositioner i utskottsbehandlingen nu i större utsträckning än tidigare? I den aktuella boken ges inte klara besked på dessa punkter. De slutsatser som dras får därför mer karaktären av potentiella möjligheter än empiriskt förankrade förklaringar.

Det är i och för sig rimligt att anta att oppositionspartiernas inflytande i riksdagen ökar vid minoritetsparlamentarism. Och det är framförallt mot denna allmänna bakgrund som man hävdar att parlamentens inflytande ökat i de nordiska länderna, med undantag för Finland där en långvarig majoritetsparlamentarism systematiskt reducerat oppositionspartiernas direkta påverkningsmöjligheter i riksdagen. En minoritetsregering är självfallet mer beroende av stöd från oppositionens sida än en majoritetsregering, men detta stöd införskaffas i regel via mer eller mindre informella överläggningar mellan regering och opposition. Det här innebär att vi väl kan föreställa oss situationer där oppositionens inflytande ökar *utan* någon som helst ökning ifråga om olika i riksdagsprotokollen registrerade initiativ. Endast en del av den politiska vardagen låter sig infångas i riksdagstrycket.

Ytterligare, intressant nog kan en aktivitetsökning påvisas även för Finlands del, speciellt ifråga om antalet initierade omröstningar i plenum. Andelen *godkända* omröstningsförslag har emellertid sannolikt minskat snarare än ökat. Ätminstone för Finlands vidkommande vågar vi påstå att den ökade aktiviteten i riksdagen i första hand bör betecknas som ökad *frustration* hos oppositionspartierna, inte som ökat inflytande för riksdagen.

Beaktande det stora utrymme som tillägnas diskussioner kring den ökade aktiviteten i parlamenten hade det varit på sin plats att närmare kategorisera denna aktivitetsökning

utgående från vilka partier eller grupperingar som huvudsakligen stått för denna ökning. Aktivitetsvolymen och -profilen är sannolikt väsentligt olika för olika typer av partier. Ett traditionellt regeringsparti agerar och profilerar sig på ett annat sätt än ett populistiskt oppositionsparti. För Finlands del är det troligt att tex ökningen i antalet väckta motioner i hög grad är en produkt av landsbygdspartiets enorma motionsfabrikation under dess »glansperiod». Det samma gäller antagligen ifråga om fremskridtspartiet i Danmark och fremskrittspartiet i Norge. I boken kunde, eller borde, man explicit ha relaterat de ökade initiativen dels till typ av parti, dels till i vilken utsträckning dessa godkänns eller inte. Därmed hade man haft bättre förutsättningar för att bedöma huruvida den ökade aktiviteten stärkt parlamentens ställning eller inte.

I den av *Ståhlberg* redigerade boken karakteriseras utvecklingen av de nordiska parlamenten i mera generella termer. Det är närmast fråga om allmänna totalbeskrivningar av förändringar under detta sekel. Presentationens (för)historiska förankring är speciellt påfallande i det svenska bidraget som skrivits av *Nils Stjernquist*. I övrigt behandlar de två böckerna långt samma typ av problem och frågeställningar. Två författare medverkar dessutom i båda böckerna. En rätt allmän uppfattning bland bidragsgivarna förefaller vara att parlamenten, trots allt, inte befinner sig i en kris. Denna uppfattning motiveras dels med de vitaliserande interna reformer som företagits i de nordiska parlamenten, dels med parlamentens åtminstone potentiella maktposition i egenskap av högsta statsorgan. De två böckerna kompletterar delvis varandra. Tillsammans utgör de en välbehövlig helhetsbeskrivning och jämförelse av de nordiska parlamenten sådana de var i går, är i dag och sannolikt blir i morgon.

GUY-ERIK ISAKSSON

TULEVAISUUDENTUTKIMUKSEN EVOLUUTIO

Mika Mannermaa (1991): *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus. Tulevaisuudentutkimuksen paradigmojen ja niiden metodologisten ominaisuuksien tarkastelua*. Tulevaisuuden Tutkimuksen Seura ja VAPK-kustannus, Helsinki.

Tulevaisuudentutkimus kuuluu niihin tutkimusaloihin, joiden intensiivinen kehitys on alkanut toisen maailmasodan jälkeen. Samoihin aikoihin - tarkkaan ottaen hieman aiemmin - vauhtiinpäässeitä tutkimusaloja ovat peliteoria, systeemiteoria, kollektiivisen päätöksenteon teoria ja päätösteoria. Ehkä äsken mainittujen tutkimusalojen kehittyneisyydestä tulevaisuudentutkimukseen nähden kertoo jotakin se, että niiden kohdalla on katsottu voitavan puhua teo-

riasta, kun taas tulevaisuutta ollaan vasta tutkimassa. Tulevaisuudentutkimus onkin kehitystasonsa suhteen ehkä paremmin rinnastettavissa rauhan- ja konfliktintutkimukseen kuin äsken mainittuihin teorioihin. Aivan samoin kuin rauhantutkimuksessa näyttää tulevaisuudentutkimuksessakin virinneen vilkas keskustelu alan tieteellisestä statuksesta ja siitä, mitä oikeastaan on saatu aikaan.

Mika Mannermaan työ on ensisijaisesti nähtävä yrityksenä arvioida tulevaisuudentutkimuksen saavutuksia ja esitellä vaihtoehtoisia näkökulmia alan tutkimustyölle. Tällaiselle työlle on, kulunutta sanontaa käyttäkseni, varmaankin sosiaalinen tilaus. Onhan valtiovaltakin osoittanut ainakin vielä edellisen hallituksen aikana julkilausuttua kiinnostusta tulevaisuudentutkimuksen edistämiseen. Tiepolitiikan suuntaviivoista päättävien on toki tärkeää tietää, minkätyyppistä tutkimustoimintaa ollaan edistämässä.

Tulevaisuudentutkimus on monitieteistä siinä mielessä, että alan tutkijoiden tulee kyetä ainakin ymmärtämään, vaikei välttämättä tuottamaan, monien alojen tutkimustuloksia. Tulevaisuudentutkimus onkin luonteeltaan soveltavaa. Tässä suhteessa se muistuttaa yhteiskuntatieteistä yhteiskuntapolitiikkaa. Tulevaisuudentutkimuksessa on lähinnä sovellettu matematiikkaa, tilastotiedettä ja luonnontieteitä. Yllättävän vähän näkyy käytetyn hyväksi yhteiskuntatieteitä. Vika voi olla yhteiskuntatieteilijöissäkkin. Jos ei ole tuloksia, ei ole sovellettavaakaan. Käsitykseni mukaan on kuitenkin merkittäviä teoreettisia kokonaisuuksia, jotka eivät ole saaneet huomiota tulevaisuudentutkijain taholta ja jotka kuitenkin olennaisesti vaikuttavat yhteiskuntien kehitykseen ja kehitysmahdollisuuksiin. Esimerkkeinä mainitsisin *mechanism design* -kirjallisuuden, joka keskittyy erilaisten abstraktisti määriteltyjen sosiaalisten instituutioiden ominaisuuksien ja stabiliteetin tarkasteluun. Jos ei voida varmuudella ennakoita, mitä instituutioita syntyy, niin voidaan edes yrittää ennustaa, mitkä ovat omiaan johtamaan kaaokseen tai eivät muuten menesty.

Teoksen painoasu on varsin onnistunut. Kirja on miellyttävälukuinen, joskin paperia tuhlavaa. Painovirheitä on poikkeuksellisen vähän teoksen sivumäärään katsoen. Yleisemminkin ottaen kirja on huolellisen tuntuinen esitys.

Kirjan nimessä pääotsikko ja alaotsikko suhtautuvat oudolla tavalla toisiinsa: pääotsikko puhuu eri asiasta kuin alaotsikko (yleensähän alaotsikko täsmentää pääotsikkoa).

Kirjassa on oikeastaan kaksi teemaa: yhtäältä selostetaan erilaisia »paradigmoja» tulevaisuuden tutkimuksen alalla, ja toisaalta esitellään kaksi »perusmetodologiaa» sovellutukseen. Tulevaisuudentutkimuksen paradigmat jaetaan deskriptiiviseen, skenaario- ja evolutionaariseen paradigmaan. Esimerkkejä ensimmäisen paradigman mukaisista tutkimuksista ovat erilaiset trendiekstrapolaatiot ja yleensäkin tulevaisuutta ennustamaan pyrkivät tarkastelut. Skenaarioparadigman mukaisissa töissä taas konstruoidaan erilaisia vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja tarkastellaan niihin johtavia kehityspolkuja. Evolutionaarisen paradigman mukaisissa tutkimuksissa kehityksen epäjatkuvuudet (bifurkaatiot, emergenssit, turbulenssit yms. dramaattiset ilmiöt) ovat huomion keskipisteinä.

Teoksen pääongelma on sisällön epäitsenäisyys. Kirjassa

on pitkiä pelkästään referoivia jaksoja. Ehkä raskainta luetavaa tässä suhteessa on luku 5. Nimensä mukaan sen pitää kuitenkin esitellä »uusi», evolutionaarinen paradigma.

Luvussa 5 Mannermaa esittää tulevaisuudentutkimuksen postulaatteja. (Postulaatti = *fil.* oletamus, jota ei voida todistaa, mutta joka kuitenkin tehdään. — *Nykysuomen sanakirja.*) Ne ovat tämän tutkimuksen tuloksia. Sellaisina ne ovat kuitenkin kovin triviaaleja. Triviaaleja ovat myös eräät referaatit. Väitöskirjaan sopimattomia ovat niinkään eräät logaritmiopin ja tilastotieteiden alkeita esittelevät tekstikohdat.

Kirjoittajan käsitys taloustieteestä ja sen uusista aloista on varsin kliseemäinen, mikäli sivulla 180 sanottu edustaa myös tekijän näkemyksiä. Teksti on tosin hyvin orjalista Capra-referaattia, josta on vaikea sanoa, missä määrin Mannermaa yhtyy esitettyihin käsityksiin. Tämä vaikeus tulee kirjaan vastaan tavan takaa ylenpalttisen referoivan esitystavan vuoksi.

Kaikki *Helsingin Sanomia* säännöllisesti lukevat tietävät, että Mannermaa on poleeminen, taitava ja hyvän tyyli-tajun omaava kirjoittaja. Väitöskirjassaan hän on ymmärrettävistä syistä vaisumpi. Tässä työssä Mannermaan kirjoittajaominaisuudet tulevat esiin erinomaisen sujuvana kerrontana. Kirja on pikemminkin oppi- kuin väitöskirja. Uskon sillä olevan lukuisia käyttömahdollisuuksia itseopiskelussa sekä erilaisten tulevaisuudentutkimuksesta kiinnostuneiden kansalaisjärjestöjen piirissä. Teos antaa hyvän yleiskuvan tulevaisuudentutkimuksesta, sen kehityksestä ja suuntauksista.

HANNU NURMI

BETRAKTAREN VID SALUTORGET

Ingemar Hägglöf (1990): *Dagbok från Salutorget*. Söderströms, Borgå.

Ingemar Hägglöf, svensk ambassadör i Finland 1964—1971, har på basis av sina dagboksanteckningar skrivit en insiktsfull, initierad och underhållande skildring om Finland och dess politik under denna viktiga och händelserika period. Boken kan läsas med behållning även om man saknar djupare kunskap om periodens finländska politik; samtidigt erbjuder den ändå talrika fräscha observationer även för den mera insatte läsaren.

För inte alltför länge sedan hörde jag en högt uppsatt svensk diplomat säga (i ett sammanhang som inte hade med Finland att göra) att den mest eftertraktansvärda stationeringsorten för en svensk diplomat egentligen är Helsingfors. Detta beror enligt honom inte enbart på Finlands självklart stora betydelse för svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Huvudorsaken är snarare att den svenska diplomaten intar en alldeles speciell roll i Helsingfors: 'Där lyss-

nar man på oss, där har vi svenskar verkligen ett inflytande'.

Bl.a. Max Jakobson har vittnat om att en viktig del av äran för denna svenska specialställning tillkommer just Ingemar Hägglöf. Då Hägglöf installerade sig i den stora vackra ambassadbyggnaden med dess symboliskt viktiga placering som granne till presidentens slott, fanns det åtskilligt att förbättra i de svensk-finländska kontakterna. Det fanns dels en rent partipolitisk klyfta mellan de ledande politiska beslutsfattarna i Stockholm och Helsingfors. Den socialdemokratiska regeringen under Erlander hade ringa kontakt med Kekkonen och den övriga politiska ledningen i Finland, där agrarförbundets/centerns dominans sedan slutet av 1950-talet varit kompakt. De ledande svenska socialdemokraterna skaffade sig i stället sina informationer om Finland från sina till opposition förvisade finländska meningsfränder, vilka givetvis förmedlade en kritisk bild av landet och dess politiska ledning. Hos de ledande finländska centerpolitikerna fanns förmodligen en snarlik misstänksamhet mot det SAP-styrda Sverige.

Dels hade den svenska diplomatkåren i Helsingfors tidigare haft begränsade direktkontakter med det finska samhället genom att kunskap i finska inte brukat krävas av eller särskilt uppmuntras hos ambassadens personal.

Den nye ambassadören tog nu energiskt itu med båda problemen. Hans ansträngningar kom att bära frukt i bägge avseendena.

Detta kontaktygge fick luft under vingarna genom en omständighet som var oberoende av den bilaterala svensk-finländska diplomatin: genom det tidiga 1960-talets EFTA-avtal raserades tullmurarna mellan de nordiska länderna, och de svensk-finländska ekonomiska förbindelserna började utvecklas snart sagt explosionsartat. Det ekonomiska samröret länderna emellan kunde s.a.s. anta sina 'naturliga' proportioner, och detta utgjorde givetvis en synnerligen värdefull språngbräda till mera intima förbindelser även på det politiska planet.

Hägglöf satte helt enkelt igång med en energisk kampanj, varigenom ledande svenska och finländska politiker skulle froteras med varandra tills fungerande och förtroliga personrelationer etablerats. Det ordnades uppmärksammade och pampiga statsbesök och svarsvisiter, det arrangerades ekonomiska och kulturella jippon där kungligheter, presidenten och regeringarnas och näringslivets toppskikt medverkade. Och de svenska och finländska ledarna fann minsann varandra. Ett samkväm i Falun samband med Kekkonens statsbesök till Sverige 1967 beskrivs av Hägglöf på följande sätt (s. 173):

Fram på småtimmarna blev det nattsexa — och bastu vill jag minnas. Det sista Ingegerd och jag såg var hur presidenten lade armen om Gunnar Sträng och sa: »Hör du Gunnar, vad tycker Du egentligen bäst om, inkomster eller utgifter?» Då tittade vi på varandra och tyckte att nu har vi i alla fall kommit en bit på väg.

Det är Kekkonen i sin krafts dagar som på många sätt står som centralgestalt i boken. Hägglöf hade en kontinuerlig och frörolig kontakt med presidenten, och de två herrarna utbytte åsikter och informationer på ett häp-

nadsäckande öppet och uppriktigt sätt. Hägglöf var imponerad av Kekkonen som politiker och statsman och betraktade honom som en underhållande och spirituell sällskapsmänniska. Samtidigt var ambassadören ingalunda okritisk till presidenten. Hann fann Kekkonens världsbild från början alldeles för Sovjetcentrerad, och speciellt Kekkonens misstänksamhet mot Västtyskland gav upphov till åtskilliga debatter mellan honom och den svenske ambassadören. På ett ställe (s. 307) — det gäller Kekkonens krisartade besök till Moskva 1970 och dess inhemska efterdyningar — beskyller Hägglöf Kekkonen rentav för 'upprepande av det gamla tricket att förgöra motståndaren — den här gången Vennamo — med utrikespolitiska vapen'. Denna tankegång hade författaren väldigt gärna fått utveckla lite närmare!

En lång rad andra personer passerar förstås revy i boken, och av flera av dem tecknar författaren fylliga och sympatiska personporträtt. Han hade nära förbindelser med bl.a. Eero Vuori, Väinö Leskinen och Ahti Karjalainen. Alla tre fann han vara begåvade och kunniga personer som betydde mycket för hans verksamhet i landet. Hans porträtt av dem andas värme och uppskattning. Särskilt Karjalainen växer fram som något helt annat än den spritmissbrukande 'Ahti Munlås' som hans finländska nidsbild ofta fått vara. I förbifarten hinner Hägglöf säga mycket även om sina svenska uppdragsgivare, förstås alldeles särskilt Tage Erlander. Ambassadören är lojal och merendels genuint uppskattande gentemot sin regering, men kan inte på sina ställen låta bli att mellan raderna verka litet road av vissa politikeregenskaper.

Boken är alltså baserad på Hägglöfs dagboksanteckningar, och dess korta kapitel tar upp olika ämnen i stort sett i kronologisk ordning. Hägglöf har valt en relativt stram linje då han bearbetat texten. I och för sin har inte texten en dagboks karaktär, utan varje kapitel är skriven i tillbakablickande form s.a.s. på normalprosa. Samtidigt har Hägglöf uttryckligen velat avstå från eftertionaliseringar och längre bakgrundsteckningar, varför många av kapitlen blir snarare axplock än uttömmande beskrivningar. I fråga om förhandlingarna kring anskaffningen av kärnkraftverk till Finland, planen på en nordisk ekonomisk union genom Nordek samt Sovjets försök på en ideologisk offensiv gentemot Finland kring 1970 lämnas dock mera detaljerade skildringar. Här kan boken komma att ha sitt värde även för historieskrivningen.

Jag slogs särskilt av två omständigheter vilka på många sätt genomsyrar boken. För det första förefaller umgänget mellan diplomater och landets politiska ledning (eller åtminstone mellan Hägglöf och Finlands dåvarande ledning) vara häpnadsväckande öppet och förtroligt. Om de känsligaste tänkbara teman förs öppna och rättframma samtal där onödiga omskrivningar lyser med sin frånvaro. T.ex. Kekkonens redogörelser för sina samtal och intryck i Kreml framstår som kyliga analyser där en spade minsann kallas en spade och där Sovjets avsikter diskuteras utan en tillstympelse till normal östpolitisk fraserologi.

För det andra ger boken återigen en anledning att konstatera, att det finns litet nytt under den utrikespolitiska

solen. 1960- och det tidiga 1970-talets samtal kring Norden och den europeiska integrationen kunde förse med nya årtal och presenteras som inlägg i dagens integrationsdebat. Detta säger dock kanske mera om förmågan att varsebli historiska vändpunkter än om likheterna mellan dagens integrationspolitiska situation och läget för 20—25 år sedan. Boken visar också att den kekkonenska maximen om neutralitetens instrumentella roll visavi det nationella intresset — som ju hans utrikespolitiska testamente 'Ekudden' kulminerar i — fanns formulerad redan 1965 (s. 99). Det har på sistone hävdats att Kekkonen menade att Finland kunde tänkas pruta av på sin neutralitet till förmån för sina intressen i väst, inte bara med hänsyn till Sovjet. En hänvisning till ett Kekkonen-resonemang från 1967 (ss. 178—179) stöder denna uppfattning; presidenten konstaterar här att Finlands neutralitet inte kan hindra landet att tillgodose sina intressen visavi västeuropeisk integration.

Som synes inspirerar boken till mångahanda funderingar kring Finland och dess relationer till omvärlden. Samtidigt fungerar den som en underhållande skildring av liv och personer i Finland för ett kvartssekel sedan. Texten har det enkla och okonstlades elegans. Författaren framstår som bildad, kunnig och just lagom självmedveten, inte så uppenbart snobbig som den äldre diplomatbrodern Gunnar i sina memoarer. Boken anbefalls som underhållande ferielektyr, men bör finnas också på hyllan för viktiga verk om efterkrigstidens finländska utrikespolitik.

LAURI KARVONEN

AATTEIDEN MEKLARIT VALLAN KÄYTÄVILLÄ

James A. Smith (1991): *The Idea Brokers — Think Tanks and the Rise of the New Policy Elite*. The Free Press, New York.

Smithin informatiivinen, taiten kirjoitettu ja aiheeltaan tärkeä kirja on todellakin pitkin vuotta maailmalta kiirineen mainensa veroinen.

Asiantuntijoiden ja poliittisen vallan suhde on ollut aina jännitteinen ja ongelmallinen. Jonathan Swiftin Gulliverille se aiheutti melankoliaa Lagadon Akatemiassa. Francis Bacon arveli — omiin kokemuksiinsa perustaen — että kuollut neuvonantaja taitaa olla paras neuvonantaja.

Kirja on sen »epämääräisesti rajautuvan mutta hyvin vaikutusvaltaisen» asiantuntijaryhmän historia, joka Yhdysvalloissa tunnetaan nimellä *policy intellectuals*. Historiassa on neljä lointa, joiden lomitse tapahtumisen värikkäät langat kulkevat. Ensinnäkin on viime vuosisadan puolivälissä alkava tieteellisesti kunniallisen ja poliittisesti merkityk-

sellisen yhteiskuntatutkimuksen kehittäminen. Toiseksi on erityisesti sota-aikojen kiihdyttämä tieteellisen asiantunteumuksen palkkaus julkiseen hallintoon, komiteoihin, presidentin ja kongressin neuvonantokoneistoihin ja ministeriöiden tutkimusyksiköihin. Kolmanneksi on äveriäiden liikekiemiesten, hyväsydämisten leskien ja suuryritysten hyväntekeväisyysäätiöiden poliittiset kytkennät ja »yhteiskunnan parantamisesta» kiinnostunut tutkimuspolitiikka. Ja sitten ovat nuo toiminta-ajatukseltaan hyvin amerikkalaiset *think tankit*, yksityiset politiikan suunnittelu-, ideointi- ja tutkimuslaitokset, jotka sijaitsevat akateemisen maailman ja politiikan välimaastossa, vilkkaasti liikennöidyt ovet molempiin suuntiin.

Hyväntekeväisyyttä, tiedettä ja aatteiden sotaa

Amerikkalainen keskiluokka halusi kehittää sosiaalitiedettä, koska sen avulla voitaisiin vähentää yhteiskunnallisia risiritiitoja ja parantaa oloja repivää puoluepolitiikkaa paremmin. Sen piti parantaa yhteiskunnan sairauksien syyt samoin kuin uusi lääketiede pystyi taltuttamaan tautien aiheuttajat.

Vuonna 1991 perustettu Carnegie Corporation, vuonna 1913 aloittanut Rockefeller Foundation ja erityisesti 1907 käynnistynyt Russell Sage Foundation rahoittivat yhteiskuntatiedettä ja organisoivat satoja sosiaalisten olojen kartoituksia. Vähitellen 1920-luvun kuluessa syntyi talouden ja hallinnon tehokkuuteen ja tieteellistämiseen tähtäviä *think tankeja*, kuten Brookings Institution. Sotaa edeltäneistä presidenteistä Hoover ja Roosevelt luottivat *think tankeihin*: edellinen teetti mammuttimaisia *survey*-tutkimuksia yhteiskunnan kehityssuunnista, ja jälkimmäinen käytti niitä *New Dealin* ideologian mukaisesti »suunnitteluun ja sopeuttamiseen». Rooseveltin *Brains Trust* oli pitkään asiantuntijan muuttuneen roolin symboli.

Sodanjälkeiset vuosikymmenet olivat *think tankien* kulta-aikaa. Sotatoimet edistivät analyysimenetelmien kehittämistä: peliteoria, operaatioanalyysi ja systeemianalyysi muodostuivat uuden teknokraattikaaderin työkaluiksi. Keynesiläisyyden läpimurto talouspolitiikassa antoi töitä taloustieteilijöille. RAND Corporation oli ajan symboli: analysoija sopimus pohjalta niille, jotka pystyivät maksamaan, taloudesta turvallisuuspolitiikkaan ja teknologiaennusteisiin. Sen polyhistori, boheemi kasvatti Herman Kahn perusti itselleen oman laitoksen (Hudson Institution), joka tuli tunnetuksi skenaariotekniikan kehittämisestä maailman tuovaisuusien luotailuun.

Kennedy luotti Brookingsiin, josta erityisesti Fordin jättiläisrahoituksella oli muodostunut keskeinen ideapaja. Johnsonin kaudella niin Suuren Yhteiskunnan ajatus kuin köyhyyden vastainen sotakin mobilisoi vanhoja *think tankeja* ja uusia perustettiin (mm. Urban Institute), mutta politiikkaälyköt pystyivät — kuten Smith toteaa — enää yhteiskunnallisten ohjelmien seuranta- ja arviointimenetelmien

kehittämiseen: uutta luovat ideat ehtyivät ja ammatillistumisen rutiinit saivat jo jalansijaa.

Konservatiivien vastaisku

Tieteellisen tiedon hyötykäyttö politiikan välineenä on valistuksen edistysuskon perua ja läheistä liberaaleille ja vasemmistolle. Smith osoittaa, kuinka amerikkalaisen liberalismin käytännönläheinen filosofia, pragmatismi, toimi, jos ei nyt *think tankien* isänä niin kummisetänä kummin. Hyödyllisen, neutraalin tiedon uskottiin sinänsä johtavan yhteiskunnan »parantumiseen» ja myös yhteisymmärrykseen, konsensukseen. 1970-luvun aatteellisesti aggressiivisten uuskonservatiivien nousu muutti *think tankien* roolia rajusti.

Perinteisillä konservatiiveilla oli vuosikymmenet ollut »ideatehtaan» oikeastaan vain Stanfordin yliopiston yhteydessä toimiva Hoover Institution, joka oli tunnettu paitsi loistavasta historiallisesta kirjastostaan niin myös intomielisestä kommunismin vastaisesta taistelusta. Sen maine republikaanien tausta-aivona oli niin kova, että Gorbatsov uskoi pitkään sen suunnitteleen Reaganin ulkopolitiikan.

Uuskonservatiiveille olivat tärkeitä »kestävät asiat ja arvot», joita ei voida saada selville tieteellisellä tutkimuksella vaan uskonnollisella ja historiallisella kokemuksella. *Think tankien* ongelma ei tullut totuuden löytäminen, vaan poliittisten arvojen markkinointi. Tutkimuksen osuus laski, ja markkinoinnin osuus budjeteista saattoi nousta puoleen. Ideoihin ja aatteisiin alettiin soveltaa markkinointia ja sodankäynnin tekniikoita ja strategioita.

Heritage Foundation muodostui 1980-luvulla tämän ajattelutavan malliesimerkiksi. Vain viikko Reaganin voiton jälkeen syksyllä 1980 laitos julkisti 1000-sivuisen kirjansa *Mandate for Leadership* luovuttamalla sen ensimmäisen kappaleen Valkoisen talon uudelle kansliapäällikölle Edwin Meeselle. Kirjasta tuli bestseller, ja se määritteli Yhdysvaltain politiikan esityslistan vuosiksi eteenpäin. *Think tankin* unelma: oikea-aikainen operaatio oikeassa paikassa täsmäasein.

Yhdysvalloissa toimii tällä hetkellä yli tuhat *think tankia*, yksin pääkaupungissa noin sata. Tapana organisoida valla ja tiedon suhteita se on levinnyt kaikkialle, viimeksi Itä-Euroopan maihin. Kansalliset perinteet ja poliittinen tilanne ratkaisee, milloin ne painottavat enemmän tiedon lisäämistä ja milloin poliittisten arvojen markkinointia.

Yksi Smithin harvoista harhalyönneistä liittyy Itä-Euroopan tilanteeseen: hän uskoo, että »näytelmäkirjalijoiden metaforat» ohjaavat näiden yhteiskuntien muuttamista yhteiskuntatieteen puuttuessa. Jos nyt puhumme Tsekkoslovakiasta, tiedämme, että monet tiedeakatemian laitokset toimivat opposition *think tankeina* vuosikausia, ja samettivallankumouksen jälkeisen hallituksen keskeiset ministrit tulivat niistä.

TOIMITUKSELLE SAAPUNUTTA KIRJALLISUUTTA

- Anckar, Dag (1991): *Size, Remoteness, Type of Government: The Small Island States of the World*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Anckar, Patrik (1991): *Efta and the European Monetary System*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Aristoteles (1991): *Politiikka*. Suom. A.M. Anttila. Selitykset laatunut Juha Sihvola. Gaudeamus.
- Baudrillard, Jean (1991): *Ekstaasi ja Rivous*. [L'autre par lui-même. Habilitation.] Suom. Panu Minkkinen. Gaudeamus.
- Berglund, Sten ja Søren Risbjerg Thomsen (toim. 1990): *Modern Political Ecological Analysis*. Åbo Akademis Förlag.
- Bowie, Alasdair (1991): *Crossing the Industrian Divide. State, Society, and the Politics of Economic Transformation in Malaysia*. Columbia University Press, New York.
- Brown, Lester R. ym. (toim. 1991): *Maaillman tila 1991*. Worldwatch Institute: Raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Suomenk. laitoksen vast. toimittaja Ilari Kiema. Gaudeamus.
- Edberg, Jan-Ole (1991): *Görs tidningen av journalisten eller görs journalisten av tidningen? Journalisternas inställningar till sitt arbete vid de finlandssvenska dagstidningarna*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Finland's Changing Security Policy Environment. *The Changes in the Soviet Union and Eastern Europe and Finland's Security Policy*. UM, ARNEK, 1991.
- Forsström, Bo och Monica Nyholm (1991): Utveckling av strategiska nätverkspositioner. Den finländska journalpappersindustrin på EG- marknad. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Halila, Heikki (1991): *Politiikkaa juridiikan kahleissa. Yhdistyksen ja eduskuntavaalilainsäädäntö politiikan kuvastimessa*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.
- Heinonen, Jari (1990): *Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon. Näkökulma suomalaisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murrokseen 1800-luvulta nykypäivään*. Tampereen yliopisto.
- Holbraad, Carsten (1991): *Danish Neutrality. A Study in the Foreign Policy of a Small State*. Clarendon Press, Oxford.
- Häikiö, Martti (1991): *Suomen lähihistoria*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Ikonen, Kimmo (1990): *J.K. Paasikiven poliittinen toiminta Suomen itsenäistymisen murrosvaiheessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Jessop, Bob (1990): *State Theory. Putting Capitalist States in their Place*. Polity Press, Cambridge.
- Kaukiainen, Yrjö (1991): *Sailing into twilight. Finnish Shipping in an Age of Transport Revolution, 1860—1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kleinwächter, Wolfgang ja Nordenstreng, Kaarle (toim. 1991): *International Security and Humanitarian Cooperation in the Reunited Europe*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Krörtl, Christian (toim./red. 1991): *Mediævalia Fennica*. Suomen Historiallinen, Helsinki.
- Letto-Vanamo, Pia (toim. 1991): *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Suvuvallasta moderniin oikeuteen*. Gaudeamus.
- Lundquist, Lennart (1991): *Etik i offentlig verksamhet*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist, Lennart (1991): *Problem i aktuell ledarskapsforskning*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Luostarinen, Heikki ja Hannu Nieminen (toim. 1991): *Persianlahden sota ja journalismi*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Luostarinen, Heikki ja Esa Väliverronen (1991): *Tekstinsyöjä. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Vastapaino, Tampere. Otus, Helsinki.
- Nupponen, Terttu ja Ensio Syrjänen (1991): *Raportti sosiaalisesta isännöinnistä Jyväskylän Kuokkalassa; Yhteenvetoja ja johtopäätöksiä*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitos.
- Närhi, Ari (1991): *Rockfestivaali uutisena. Ruisrock Helsingin Sanomissa 1970—1989*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Pulma, Panu (red. 1991): *Den problematiska familjen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Rosenqvist, Gunnar, Katarina Juselius, Kenneth Nordström och Juni Palmgren (red. 1991): *A Spectrum of Statistical Thought. Essays in Statistical Theory, Economics and Population Genetics in Honour of Johan Fellman*. Svenska handelshögskolan, Helsingfors.
- Ruhala, Kalevi, Arto Nokkala ja Juha Harjula (1991): *Pohjolan ja Itämeren maiden sotilaallinen potentiaali*. UM, ARNEK.
- Salminen, Ari (1991): *Organized Welfare. The Case of Finland's Welfare Bureaucracy — A Nordic Comparison*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Salonen-Soulié, Ulla (1991): *Välfärdsstatens socialservice under förändring. Privata alternativ i Danmark*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Shlaim, Avi (1990): *The Politics of Partition. King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921—1951*. Columbia University Press, New York.
- Suomalaisen tiedotustutkimuksen bibliografia XVI (1990). Tampereen Yliopisto, Tiedotusopin laitos, 1991.
- Tow, William T. (1991): *Encountering the Dominant Player. U.S. Extended Deterrence Strategy in the Asia-Pacific*. Columbia University Press, New York.
- Törnroos, Jan-Åke, Niclas Berg och Karin Bergman (1991): *Finlands image i Europa — Europeiska företagsledares Finlandsbild*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Vanhanen, Hannu (1991): *Kuoleman kuvat*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Vattimo, Gianni (1991): *Läpinäkyvä yhteiskunta*. [La società trasparente.] Suom. Jussi Vähämäki. Gaudeamus.
- Vest, Tage (1991): *Näringsverksamhet och självständigt företagande. En studie av finländsk skattelagstiftning och rättspraxis mot bakgrund av ekonomisk teori*. Svenska handelshögskolan, Helsingfors.
- Vihavainen, Timo (toim. 1991): *Talvisota, Venäjä ja Suomi. XII suomalais-neuvostoliittolainen historianantutkijoiden symposiumi. Moskova 24.—27. 10. 1989*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Vihola, Teppo (1991): *Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Wiberg, Matti (1991) *Analysis and Politics*. Department of Political Science, University of Turku.

- Wiberg, Matti (ed. 1991): *The Public Purse and Political Parties. Public Financing of Political Parties in Nordic Countries*. The Finnish Political Science Association.
- Wilenius, Reijo (1991): *Mihin maailma menee. Näkymä kriisien aikaan, kehityksen mahdollisuuksiin*. WSOY, Porvoo.
- Willner, Johan (1991): *Income Withholding and Overtime Payment*. Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi.
- Ziehe, Thomas (1991): *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Suom. Raija Sironen ja Jussi Tuormaa. Vastapaino, Tampere.
- Zmijewski, Norbert A. (1991): *The Catholic-Marxist Ideological Dialogue in Poland, 1945—1980*. Dartmouth, Aldershot.